

הלכות חלה

שיעור

דין העושה עיסה לחלק
ועירב שלא מדעת

תוכן הענינים

העושה עיסה לחלק

1.....הסוגיא

1.....ירושלמי חלה פרק א הלכה ה

1.....יסוד החילוק של פטור העושה לחלק

2.....הראשונים

2.....הרא"ש

2.....הרמב"ם

2.....הלכות בכורים פרק ו' הלכה י"ט

2.....הראב"ד

4.....הסמ"ג

4.....הפוסקים

4.....שולחן ערוך יורה דעה סימן שכ"ו סעיף ב'

4.....שולחן ערוך שם סעיף ג'

5.....הגר"א

5.....הלבוש

העושה עיסה לחלק

הסוגיא

ירושלמי חלה פרק א הלכה ה

מתני' (פרק א משנה ז) נחתום שעשה שאור לחלק, חייב בחלה. ונשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור, אם אין בשל אחת מהן כשיעור, פטורה מן החלה: וכו'. גמ' הממריח כריו של חבירו שלא מדעתו, רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש. ר' יוחנן אמר, נטבל, ר"ש בן לקיש אמר, לא נטבל. מתיב [ר"ש בן לקיש לר' יוחנן (כך הגירסא נכונה, הגר"א ועוד הרבה פוסקים)] (ר' יוחנן לר"ש בן לקיש), והתנינן, וכן נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור, אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה. ואין בשל כולהן כשיעור? א"ל שנייא היא, שכן העושה עיסה על מנת לחלקה בצק, פטורה מן החלה. א"ל והתנינן, נחתום שעשה שאור לחלק, חייב בחלה. א"ל לא תתייבני נחתום, נחתום לא בדעתו הדבר תלוי, בדעת הלוקחות הדבר תלוי, שמא ימצא לקוחות והוא חוזר ועושה אותה עיסה.

נמצא שהעושה עיסה על מנת לחלק אי פטור או לא, הוא מחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן. ריש לקיש סבר שהוא חייב, ורבי יוחנן סבר שהוא פטור. ומוכח שלא סבר ריש לקיש שיש לחלק בין היכא שעושה לחלק לאנשים הרבה או לעצמו, מדהקשה עליו מנחתום, שהוא עושה לאנשים הרבה. ולכאורה גם מוכח שריש לקיש סבר שגם אין לחלק בין שני אנשים שעשו עיסה על דעת לחלק, או איש אחד. מדהביא ריש לקיש ראיה לשיטתו שהממריח כריו של חבירו פטור, מהדין של שני נשים שנתנו לנחתום. וראייתו שהמשנה אומרת שהם פטורים, ופירש שהטעם משום שהנחתום עירב קמחם של השני נשים שלא מדעת. אם כן לכאורה מוכח מהירושלמי שריש לקיש לא סבר כלל שיש לחלק בין היכא שעושה לחלק או לא, אלא כל שיש שיעור חלה, בין לאיש אחד, ובין בשותפות, יש חיוב חלה. ורק אם נתערב של מדעת הבעלים עד שנעשה שיעור, אז אין חיוב.

ורבי יוחנן מוכח שסבר העושה עיסה לחלק, פטור, בין בשני אנשים העושים עיסה לחלק, ובין באיש אחד העושה עיסה לאנשים אחרים. שסיפא של המשנה, שני נשים שנתנו לנחתום, פטורים, פירש משום שהוא על דעת לחלק. ורישא של המשנה גבי נחתום, משמעות דבריו שלולי שתלוי בדעת הלוקחות היה אומר שהוא פטור. ולשונו של רבי יוחנן הכי משמע שבכל ענין אם עשוי לחלק פטור. שכן אמר, העושה עיסה על מנת לחלקה בצק, פטורה מן החלה, ע"כ. ומשמע אף היחיד, וכן גם פשוט לשונו משמע שאף היחיד העושה לחלק לעצמו פטור, ולקמן יתבאר דברי הפוסקים באופן זה, בע"ה.

יסוד החילוק של פטור העושה לחלק

יסוד דינו של רבי יוחנן, למה נאמר שאם עשה לחלק שהוא פטור, פירש הרשב"א שהוא משום דכיון דעומד לחלק, נחשב כמחולק כבר, בפסקי חלה שלו שער ב' אות י'. ז"ל, ב' נשים שעשו עיסה כדי לחלקה, בעיסה, אם אין בכל אחת כשיעור פטור מן החלה. דכיון שעשא' לחלקה, הרי היא כמחולקת. דתנן בפ"ד (מ"א) שתי נשים שעשו שני קבין ונגעו זה בזה, אפילו הן ממין אחד פטורי'. כלומר ואין מועיל להם שום דבר, לא נשיכה ולא צירוף סל, ולא אפילו בשערבו אותן כאחת, דכל שעומד ליחלק, בעיסה, כמחולק דמי. ותנן בפרק קמא (מ"ז) נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה ונשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטור מן החלה, וכו'. עכ"ל. וכן פירש יסוד דין זה, הבית אפרים יורה דעה סימן ס"ט, מדיליה, ז"ל, דהעומד ליחלק כחלוק דמי, עכ"ל.

אם כן לכאורה כוונתם שהוא דומיא להא דאמרינן בעלמא, כל העומד לדבר הוא ככבר נעשה, כמו כל העומד לזרוק כזורק דמי, לגבי דם הקדש ב"ק עו: ועוד הרבה מקומות.

הראשונים

הרא"ש

הרא"ש בפיסקי חלה אות ג' מביא שיטת רבי יוחנן בלבד, ופירושו לפרש המשנה למה שני נשים שנתנו לנחתום פטורים, משום העושה עיסה לחלק פטור, ושאינו נחתום שתלוי בדעת אחרים. ולא הביא כלל שיטת ריש לקיש, ופירושו במשנה, אם כן משמע שפסק כרבי יוחנן.

הרמב"ם

הלכות בכורים פרק ו' הלכה י"ט

נחתום שעשה עיסה לעשותה שאור, לחלקה, חייבת בחלה, שאם לא תמכר יעשנה פת, אבל העושה עיסה לחלקה בצק פטורה. אם כן פסק מפורש כרבי יוחנן.

הראב"ד

זה לשונו של הראב"ד בהשגות על הרמב"ם הנ"ל, א"א, נראה מן הגמרא, שאף האשה שעשתה עיסתה לחלק חייבת בחלה, שמא תמלך לעשותה עיסה. מההיא איתתא דאתת ושאלת לרבי מונא בגין דאנא בעיא מעבד עיסתי אטרינא, מהו דנסיבנא, ותהא פטורה מן החלה. א"ל, ולמה לא. אתא שאיל לאבוה, אמר ליה אסור, שמא תמלך לעשות עיסה. וממתניתין גופא איכא למשמע, נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור, אם אין בכל אחת כשיעור, פטורה מן החלה. דייקנן הא אשה אחת, דומיא דחמש, חייבת. ואף על גב דרבי יוחנן הוא דאמר פטורה, ר"ל פליג עליה, דאמר דנחתום, לאו דוקא. וחמש נשים דוקא, לענין חלוק, הא אשה אחת חייבת בחלוק. ומעשה דההיא אתתא מוכח דבכל אשה נמי חיישנן לאימלוכי, עכ"ל.

לכאורה דברי הראב"ד הם תמוהים, שמביא שני ראיות שיש לחלק בין אשה אחת העושה לחלק, ובין שני נשים העושים לחלק. חדא, מההיא איתתא, שאמר אבוה דרבי מונא, שצריך לחשוש שמא תמלך לעשות הכל עיסה. ועוד, שכך מדויק מהמשנה עצמה, שדוקא חמש נשים תנן שפטורים, הא אשה אחת דומיא דחמש נשים חייבים. והודה שאף שרבי יוחנן לא סבר לחלק בהכי, אבל כותב שריש לקיש פליג עליה, וסבר שנחתום לאו דוקא. וזה תימה דכבר נתבאר לעיל, שריש לקיש סבר שאין שום חילוק אם דעתו לחלק או לא. שאף בשני נשים כמו סיפא של המשנה, שממנו דייק הראב"ד, סבר ריש לקיש שאין נפקא מיניה שעשוי לחלק, אלא פירש הפטור משום שעשה הנחתום שלא מדעת. וברישא אף שהוא אמת שסבר ריש לקיש שנחתום לאו דוקא, לא משום שסבר שאף בכל אדם יש לחשוש שמא יחזור, אלא משום שבכל אדם שעשה שיעור מדעת, אף שעשה על דעת לחלק חייב. וכנ"ל שכך הקשה ריש לקיש לרבי יוחנן, שדינך שעושה עיסה על דעת לחלק, הוא נפרך מנחתום. ואילו גם סבר ריש לקיש שגבי שני אנשים אומרים שאם עשוי על דעת לחלק שהם פטורים, אין לו שום קושיא מנחתום, שהוא רק איש אחד.

ולכאורה צריך לומר שלא בא הראב"ד לפסוק כשיטת ריש לקיש, אלא לעולם פוסק שגבי שני אנשים קיים הדין של עיסה העשוי לחלק פטור. רק שמביא ראיה שיש מחלוקת בין רבי יוחנן, ובין אביו של רבי מונא, אם הדין אמור אף לגבי אחד, ונחתום דוקא, או אינו אמור לגבי אחד, ונחתום לאו דוקא.

ומביא גם ראייה לשיטת רבי מונא מסיפא של המשנה, שדוקא נקטה שני נשים. וכותב שרואים שריש לקיש גם סבר שנחתום לאו דוקא. אבל לא בא לפסוק כמותו, שהוא משום שאין דין של כל העמוד לחלוק כחלוק דמי, אלא שלא מטעמיה משום שמא היחיד יחזור בו. ואם כן כשכתב, ר"ל פליג עליה, דאמר דנחתום, לאו דוקא. וחמש נשים דוקא, לענין חלוק, הא אשה אחת חייבת בחלוק, ע"כ. רק מביא מריש לקיש מה דפירש דנחתום לאו דוקא. אבל סיום דבריו שחמש נשים דוקא, אינו מביא מריש לקיש, אלא מעצמו כותב זאת. שאילו לריש לקיש אדרבה חמש נשים לאו דוקא, דהוא הדין אם אשה אחת, דומיא דחמש נשים, נתנתה לנחתום שני שקי קמח לעשות לה שני עיסות הפחותים משיעור חלה, ועירבם הנחתום שלא מדעת, ועשה עיסה אחת כשיעור חלה, היתה פטורה לריש לקיש.

וכבר עמד על זה הגר"א יו"ד סימן שכ"ו ס"ק ז', והוא באמצע דבריו שבא לפרש שפוסקים כרבי יוחנן, שאף אם נתערב שלא מדעת חייב, ולא כריש לקיש שפוטרי שלא מדעת, ובזה מתמיה על הרמ"א שם סעיף ג' שנראה שפוסק בזה כריש לקיש, שבעינן דוקא נתערב מדעת. ז"ל, ואף שדעת הראב"ד בספ"ו לפסוק כר"ל, וחלק על הרמב"ם, מ"מ דוקא באדם אחד, כמש"ש, והביא ראייה מירושלמי ההיא איתתא דאתת ושאלת לר' מונא בגין דאנא בעי מיעבד עיסתי איטרא, ר"ל עוגות דקות, מהו דנסיבנא ותהא פטורה מן החלה. א"ל ולמה לא, אתא שאיל לאבוה וא"ל אסור, שמא תמלך לעשות עיסה. וממתני' גופא איכא למשמע, ונשים שנתנו לנחתום כו', וחמש נשים דוקא לענין חלוק, הא אשה א' חייבת בחילוק כו' ע"ש, ואף בזה הראב"ד יחידאה, עכ"ל.

ולכאורה כוונתו כנ"ל, שאף שפסק במקצת כריש לקיש, שנחתום לאו דוקא, אלא כל יחיד חייב, אבל רק באדם אחד פסק כוותיה. אבל בשני בני אדם סובר כרבי יוחנן, שאם עשו לחלק פטורים, וכך פירש סיפא של המשנה, שלכך שני נשים פטורים. וזה דלא כפירש ריש לקיש, שפירוש משום שעירב הנחתום קמח של שני הנשים שלא מדעת, אלא משום שהוא על דעת לחלק.

וכן נראה מבואר שכך פירוש שיטת הראב"ד, מדברי הרשב"א בפיסקי חלה, שנראים סותרים זה את זה. שכתב בסימן י', דין של שני נשים שעשו לחלק שהם פטורים, בלא חולק, ובסימן י"א מביא מחלקות רמב"ם וראב"ד. ז"ל באות י', ב' נשים שעשו עיסה כדי לחלקה בעיסה, אם אין בכל אחת כשיעור פטור מן החלה, דכיון שעשא' לחלקה הרי היא כמחולקת, דתנן בפ"ד (מ"א) שתי נשים שעשו שני קבין, וכו'. ותנן בפרק קמא (מ"ז) נחתום שעשה שאור לחלק וכו'. כלומר מן הנחתום חייב וכו'. אבל נשים שנתנו לו והוא עירב את הכל, ולש להם עיסה אחת שלא מדעתם, הרי זו כמחולקת משעת לישא, ואינן מצטרפות, ולפיכך פטורה עד שיהא כשיעור בכל אחת ואחת. הרי פירש שגבי שני נשים יש פטור מחמת שעשוי לחלק, אם כן מפורש פוסק כרבי יוחנן.

וזה שבסוף דבריו כתב, "ולש להם עיסה שלא מדעת", על כרחך לא בא לפרש הטעם שהם פטורים, שכבר פירש מפורש בתחילת דבריו שהוא משום דכל שעשוהו לחלק הרי היא כמחולקת. אלא צריך לומר שכולל בתוך דבריו, שלא כריש לקיש, שאין הפטור מחמת שעשה שלא מדעת, אלא מחמת שעשה לחלקה. אי נמי כוונתו שמן הסתם אם אמרו לו לעשות להם עיסה אחת, אז כוונתם שלא לחלקה, לזה אמר שעשה זאת שלא מדעתם. אבל אין הכי נמי אם נטל מהם רשות לעשותו מתחילה לעיסה אחת, אבל רק על מנת לחלקה אחר כך לשני עיסות, גם היה הפטור שנקט ברישא במפורש אמור, שהרי נעשה על מנת לחלקה.

ואחר כך באות י"א מביא שיטת הראב"ד שגבי אחד לא אמרינן פטור זה. ז"ל, ירושלמי (שם) אמר ר' יוחנן העושה עיסה על מנת לחלקה פטורה מן החלה, והרב ר' משה ז"ל (הל' בכורים פ"ז הל' י"ט) סמך עליו ופסק כן. אבל הרב ר' אברהם ז"ל כתב בהשגות, שאין הלכה כן, אלא חייבת

שמה תימלך לעשות עיסה. מדתנן נשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור, אם אין בכל אחת ואחת כשיעור, פטורה מן החלה. ומשמע הא אשה אחד, דומיא דחמש חייבת, ואף על גב דר' יוחנן אמר פטורה, ריש לקיש פליג ואמר דנחתו' לאו דוקא לענין חלוק, הא אשה חייבת בחלוק, עכ"ל.

ודבריו נראים סותרים זה את זה, אלא כנ"ל, כך פירש כוונת הראב"ד, שלא בא לפסוק כריש לקיש, אלא בזה שפירש שנחתום לאו דוקא, אבל לא בא לפרש כפירוש ריש לקיש שהוא משום שעשה שלא מדעת, אלא משום שמא תחזור האשה ולא תחלק. ולכאורה פסק זה הוא פלא, איך פוסק דלא כמאן מדיוק שלו בסיפא, שלא דייקו לא רבי יוחנן, ולא ריש לקיש, וצריך לומר שבא לפסוק כאביו של רב מונא, אלא שהרשב"א לא הביא זה, וצ"ע.

הסמ"ג

שנינו במסכת חלה פרק ראשון (מ"ז) נחתום שעשה שאור לחלקו חייב בחלה, וכו', ומסיים בה וכן נשים שנתנו קמח לנחתום לעשות להם שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה, וכו'. רבינו יצחק ברבי שמואל מפרש, דההיא דנשים פטורות מחלה, זהו בשנתנו קמח כל אחת לבדה לנחתום, והוא עירבן, ועשה עיסה יחד, שלא מדעתן, דאין לו כח לחייב עיסתן בלא רשותן. אי נמי מיירי שדעתו לחלקה בסוף, ולכך פטורה. וכן מוכיח בירושלמי (חלה דף ח, ב) וזה לשונו הממרח כריו של חבירו, וכו'. למדנו מכאן ששני בני אדם שנילושה עיסתם ביחד, מדעת שניהם, וגם אין דעתם לחלקה וליקח כל אחד ואחד חלקו, אלא לאכול יחד, חייבת בחלה, בין לרבי יוחנן בין לריש לקיש. ואף על פי שאין כשיעור בחלק האחד לבדו, אלא בין שניהם, ואפילו נילוושה ונתערבה שלא מדעתן נטבלת, אליבא דרבי יוחנן.

לכאורה משמעות רבינו יצחק ברבי שמואל, שמביא הסמ"ג שהוא מסופק כיצד לפסוק, ולכן חושש לשיטת ריש לקיש ולשיטת רבי יוחנן. אלא שאיכא למימר שמדסיים הסמ"ג, שלפי רבי יוחנן אפילו נילוושה שלא מדעתן נטבלת, שהסמ"ג עצמו בא לפסוק כרבי יוחנן. והכי לכאורה משמעות הבית יוסף, שהביא דברי הסמ"ג, ומסיק הב"י, ז"ל, ומיהו אחר כך כתב, דלרבי יוחנן דפליג בירושלמי (פ"א ה"ה) אריש לקיש, אפילו נתערבה שלא מדעתן מצטרפת, וכן פסק בספר התרומה (ריש סי' פג) כרבי יוחנן, עכ"ל. מדכתב וכן פסק בספר התרומה משמעות דבריו, שצריך לומר שהוא הבין שכך גם פסק הסמ"ג, והוא כנ"ל, מזה שבסוף דבריו כתב דבריו אליבא דרבי יוחנן.

הפוסקים

שולחן ערוך יורה דעה סימן שכ"ו סעיף ב'

נחתום שעשה עיסה לעשותה שאור לחלקה, חייבת בחלה, שאם לא תמכר יעשנה פת. אבל (שאר אדם) העושה עיסה לחלקה בבצק, פטורה.

אם כן השולחן ערוך פסק כרבי יוחנן, שעושה עיסה לחלק פטור, וכשיטת הרא"ש והרמב"ם, וכך גם פסקו עוד הרבה ראשונים. וגם פסק דלא כהראב"ד, שאף באיש אחד פוסק שאם עשה לחלק פטור, וכלשון רבי יוחנן, העושה עיסה, משמע אף היחיד.

שולחן ערוך שם סעיף ג'

שנים שנתנו קמח לנחתום לעשות להן שאור, אם אין בשל אחד מהן כשיעור, אף על פי שיש בכללן כשיעור, פטורה. הגה ודוקא שערבן שלא מדעתן, אבל מדעתן חייב שיהי' אינן מקפידין (ב"י בשם סמ"ג).

פסק השולחן ערוך בזה הוא כמו שפסק בסעיף ב' כרבי יוחנן, והכא שמדובר בשני בני יש כל שכן שהוא פטור, שבזה אף הראב"ד מודה, וכמו שנתבאר לעיל. אם כן צריך עיון מה חידש השולחן ערוך בסעיף זה, שלא כבר למדנו מסעיף ב'. ודברי הרמ"א תמוהים שנראה שפוסק כריש לקיש בהא שאם עירב שלא מדעת פטורים, וזה שלא כמאן. ובפשטות בא לפסוק כהר"י ברבי שמאול שמביא הסמ"ג, וכהסמ"ג, ולמדם שמסופקים אי הלכה כרבי יוחנן או כריש לקיש. ולכן על דברי השולחן ערוך שהמובן שבא לפסוק שפטורים מחמת שיחלקו, מוסיף שזה דוקא אם גם עירבם שלא מדעתם, אבל אם עירבם מדעתם חייב מספק, לחשוש לשיטת ריש לקיש.

הגר"א

וכבר תמה הגר"א על פסק זה של הרמ"א שם ז"ל, הוא שגגה גדולה שכ"כ בסמ"ג מתחלה לר"ל, אבל כתב אח"כ, אבל לר' יוחנן אין חילוק בין מדעתן או לא, אלא כל שסופו לחלק. וכ"כ בסה"ת ועב"י. וז"ל סה"ת וכו'. חייבת בין לר"ל בין לר"י, ואפי' נתערבה שלא מדעתם אליבא דר' יוחנן וכ"ה דברי הסמ"ג. וכ"כ הר"ש והרא"ש וכמ"ש בס"א. ודעת הרב תמוה שפסק כר"ל ואף שדעת הראב"ד בספ"ו לפסוק כר"ל וחלק על הרמב"ם מ"מ דוקא באדם אחד וכו'. ואף בזה הראב"ד יחידאה, וחלקו עליו הכל, קדמאי ובתראי. וכו'. וכמ"ש כאן בש"ע ס"ב, אבל שאר אדם כו', וכ"ש כאן, וזה ברור, עכ"ל. וכוונתו נראה כנ"ל, שסבר כדבר פשוט שכוונת הסמ"ג, כספר התרומה לפסוק כרבי יוחנן.

ומזה שלא נתעוררו בזה הט"ז והש"ך נראה שדחקו בכוונת הרמ"א שלא בא לפסוק כריש לקיש, שפשיטא שלא פסקין כוותיה, אלא כוונתו שכן הסתם אם עשה שלא מדעת יחלקו, אבל אם עשה מדעת לא יחלקו. ואף שקאי על המחבר, והוא דיבר על עשיית שאור, ובמקרה כזה לכאורה פשוט שאף אם עירב הנחתום מדעת, אבל כוונת השני נשים לחלוק השאור לשנים. צריך לומר שהם למדו שבא הרמ"א ללמד בעלמא על מקרה שנתנו לו קמח לעשות להם לחם.

הלבוש

וכזה נראה שפירשם הלבוש, ז"ל, שנים שנתנו קמח לנחתום לעשות להם פת, אם אין בכל אחת מהן כשיעור, אף על פי שיש בכללן כשיעור, והנחתום עירבן ועשה מהם עיסה אחת, שיש בו כשיעור, אפילו הכי פטור, שהרי ודאי מקפידין. ודוקא שעירבן שלא מדעתן, אבל מדעתן חייב, שהרי אינן מקפידין, עכ"ל. הרי כתב הסעיף על עשיית פת ולא על עשיית שאור, וכתב שאם עשו לא מדעת ודאי מקפידין, ולכאורה הכוונה שלכן יחלקו, ומדעת חייב שאין מקפידין, והכוונה שלא יחלקו. כי כך כתב לעיל בסעיף א' לפרש כוונת מקפידין שם, ז"ל, אבל שנים שלשו כל אחד ואחד עיסה שאין בו שיעור חלה, ויש בשניהם יחד שיעור חלה, ונגעו זו בזו, ונשכו זו את זו, אפילו הם ממין אחד, פטורים וכו', דסתם שנים דרכן להקפיד על עיסתן שלא יתערבו, ואם נתערבו חוזרין וחולקין אותה בעודה בצק, עכ"ל. אם כן גם כאן כוונתו בהקפדה שכיון שמקפידין, יחלקו.

היוצא שלכאורה הפסוקים פסקו שלא כריש לקיש, אף לקולא. וגם פסקו שלא כהראב"ד אף לקולא. לכן בין שנים, ובין אחד, שעשה עיסה שיעור חלה לחלק, פטור מחלה. ואף אם נתערב מדעת, אם עשוי לחלק פטור. ולקמן נביא בע"ה דברי הצ"ח בברכות, שצירף דעת הראב"ד לעוד צדדים, לחייב בחלה ובברכה, עיי"ש, וצרף לכאן.